

D.R.Nabieva

**AT “Xalq banki” Buxoro viloyat Kogon filiali
“Chakana xizmat koʻrsatish” boʻlimi yetakchi mutaxassisi,
OʻzR Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi**

J.M.Radjabov

**“Hamkorbank” ATB Quvasoy filiali
Quva BXO yetakchi nazoratchisi,
OʻzR Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi**

ISLOMIY MOLİYALASHTIRISHNING ONLAYN VOSITALARINI ISHLAB CHIQRISH

Annotatsiya. Maqolada Oʻzbekiston bank tizimini yanada rivojlantirish maqsadida, aholi ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda Islomiy moliyalashtirishning onlayn vositalarini ishlab chiqarish orqali Oʻzbekiston bank tizimida Islomiy moliya xizmatlarining oʻrni, tadbiq etishning istiqbollari va shart-sharoitlari koʻrib chiqiladi. Bundan tashqari moliyaviy texnologiyalarning bank-moliya tizimi rivoji uchun ahamiyati oʻrganiladi va tegishli xulosalar asosida takliflar beriladi.

Kalit soʻzlar: islomiy moliyalash, islom banki, shariat tamoyillari, sherikchilik, islom moliya aktivlari, Covid-19, huquqiy meʼyoriy asos, blokcheyn, p2p, b2b, kraudfanding, kriptoaktiv.

Аннотация. В целях дальнейшего развития банковской системы Узбекистана в статье рассматриваются роль, перспективы и условия внедрения исламских финансовых услуг в банковской системе Узбекистана посредством развития онлайн-средств исламского финансирования с учетом потребностей населения. Кроме того, будет изучена важность финансовых технологий для развития банковской и финансовой системы, и на основе соответствующих выводов будут даны рекомендации.

Ключевые слова: исламские финансы, исламский банкинг, принципы шариата, партнерство, исламские финансовые активы, Covid-19, правовая база, блокчейн, p2p, b2b, краудфандинг, криптоактивы.

Annotation. In order to further develop the banking system of Uzbekistan, the article examines the role, prospects and conditions for the introduction of Islamic financial services in the banking system of Uzbekistan through the development of online means of Islamic finance, taking into account the needs of the population. In addition, the importance of financial technologies for the development of the banking and financial system will be studied, and recommendations will be made based on the corresponding conclusions.

Key words: Islamic finance, Islamic banking, Sharia principles, partnership, Islamic financial assets, Covid-19, legal framework, blockchain, p2p, b2b, crowdfunding, crypto assets.

Kirish

Globallashuv jarayoni butun dunyo boʻylab moliyaviy bozorlar oʻzgarishiga olib keladi. Moliyaviy globallashuv va raqamlashtirish jarayonining tobora rivojlanib, har bir sohani qamrab olishi kapital bozoriga ham oʻz taʼsirini oʻtkazmay qolmaydi. Bundan tashqari, yaqin kelajakda ishlab chiqarish va savdo sohalari uchun raqamli texnologiyalarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Shu sababli nafaqat rivojlangan davlatlarda balki butun dunyoda, ishlab chiqarish jarayonlari kapital va texnologiyalarga tobora uzviy ravishda bogʻliq boʻlib bormoqda. Bu jarayonlar iqtisodiyotning islom banki sektorini ham chetlab oʻtmadi. Islom bankchiligi – islomiy moliyalash va sugʻurtalash bilan bir qatorda islom iqtisod sanoatining asosiy tarkibiy qismlaridan hisoblanadi.

1963-yilda Misrda vujudga kelgan (Mit Gʻamr Jamgʻarma banki) islom bank tizimi qisqa vaqt ichida butun dunyoda keng tarqalib bormoqda. Nafaqat musulmon davlatlarida, balki butun jahon boʻylab aksariyat aholisi musulmon diniga mansub boʻlmagan, masalan AQSH, Buyuk Britaniya, Fransiya, Hindiston, Lyuksemburg davlatlarida ham islom bank xizmatlari anʼanaviy bank xizmatlari bilan bir qatorda tobora rivojlanib taraqqiy etib bormoqda. Yarim asrlik rivojlanish davrida islom moliyasi sektori taraqqiyoti yiliga 15-20 foizni tashkil etadi.

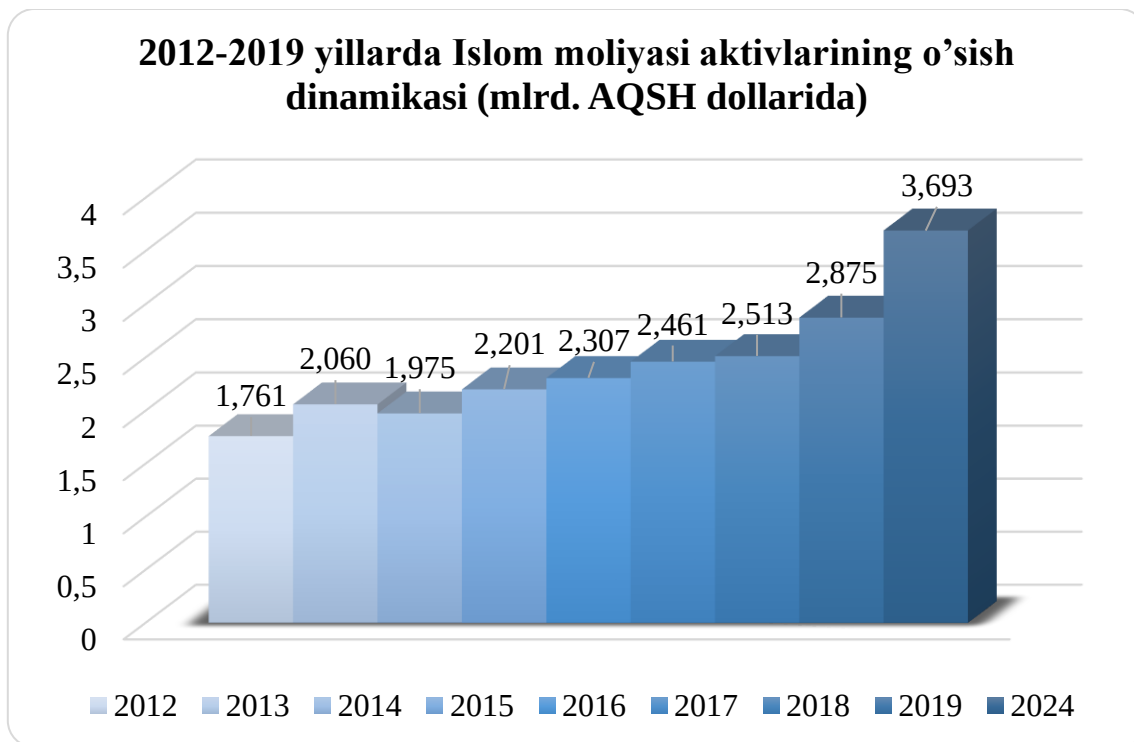
Islom iqtisodiyoti va moliyasi iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirishga qaratilgan va unga asosan bitimlar aniq mavjud real aktivlar asosida tuziladi. Shuningdek mavhumlik, ustama va kredit foizlari tushunchalardan yiroq. Islom moliyasi shariat tamoyillari asosida ishlaydigan moliya tizimidir. Islom moliyasining asosiy tamoyillari:

- Foyda va zarar taqsimoti (Foyda va zararining sheriklar oʻrtasida teng taqsimoti);
- Pul sotish obyekti emas, balki ayirboshlash vositasi va qiymat oʻlchovidir;
- Sherikchilikning barcha munosabatlarida, shartnomada noaniqlar va mavhumliklarning mavjudligi oqibatida tomonlarning zarar koʻrishiga taqiq(Gʻarar);
- Oson yoʻl bilan boyish (shariatda harom qilingan qimor oʻyinlari)(Maysir);
- Shariatda taqiqlangan faoliyat turlarini moliyashtirish va ular ortidan foyda koʻrish (Spirтли ichimliklar, tamaki savdosi, qurol yaroq ishlab chiqarish, giyohvand moddalar tarqatish savdosi bilan bogʻliq faoliyat turlari);
- Birovning mol-mulkini oʻzlashtirishni taqiqlash;
- Qarzni sotish taqiqlash;

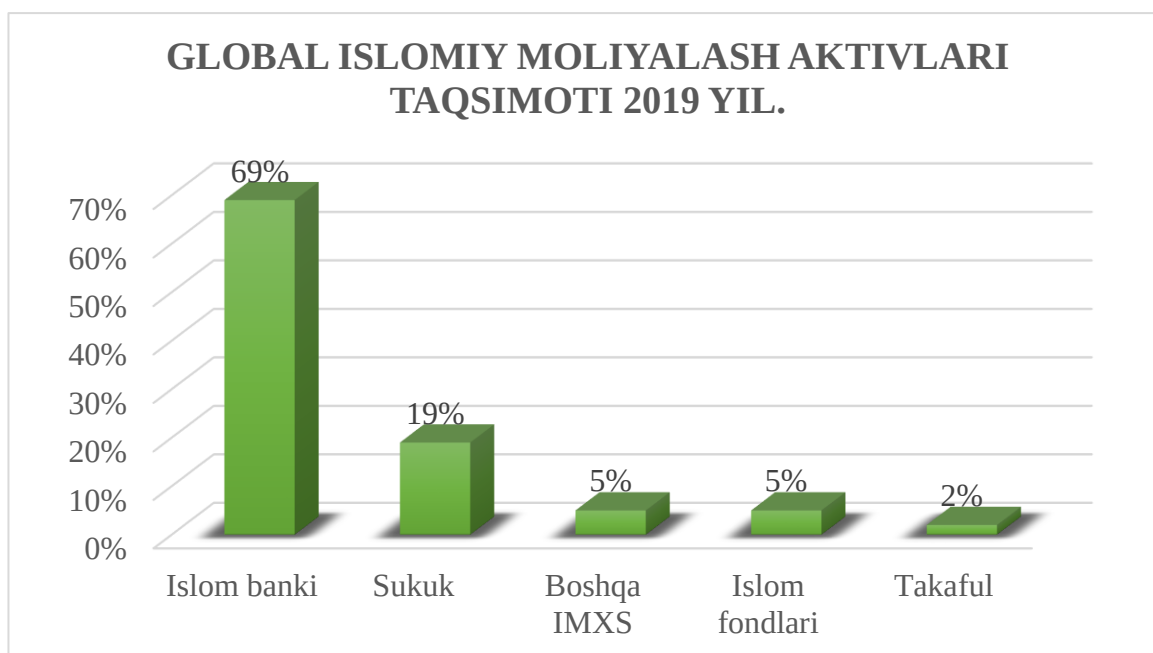
Xususiyl sektorini rivojlantirish boʻyicha Islom korporatsiyasi Islom taraqqiyot banki (IsDB) guruhi va moliyaviy bozorlar maʼlumotlari va infratuzilmasi boʻyicha dunyodagi eng yirik provayder Refinitiv islom moliyalashtirishni rivojlantirish hisobotining sakkizinchi nashriga asosan¹, 2020- yilda islom moliyasi sanoati aktivlari 2019-yilga nisbatan ikki barobarga yaʼni 14 foizga oʻsib, 2,88 milliard AQSH dollarini tashkil etdi (1-rasm). Ushbu koʻrsatkich neftning barqaror past narxlari islom moliya sanoatining iqtisodiyotiga taʼsir qilsa ham, uning barqaror oʻsishini koʻrsatmoqda.

¹ https://icd-ps.org/uploads/files/ICD-Refinitiv%20IFDI%20Report%2020201607502893_2100.pdf

1-rasm²

2-rasm³

Shuningdek Covid -19 davrida jahon miqyosida hukumatlar va koʻp tomonlama tashkilotlar oʻz iqtisodiyoti va jamiyatni himoya qilish uchun keng koʻlamli chora tadbirlar oqimini joriy etishmoqda. Markaziy banklar oʻz moliyaviy pozitsiyalarini mustahkamlash uchun qarzga murojaat qilmoqdalar va sukuk tobora ommalashib borayotgan vositalarni tan olmoqda. Ayni paytda, islomiy moliya institutlari

² Islamic Finance development Report 2020.

³ Oʻsha manba

inqirozdan moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelayotganlarni qoʻllab-quvvatlash uchun raqamli xizmatlarini kuchaytirish va islomiy ijtimoiy moliyalashtirish vositalarini qoʻllash orqali inqirozga javob berishmoqda.

Dunyoda islom banklari deyarli barcha anʼanaviy moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirayotganini hisobga olsak, Oʻzbekistonda ushbu yoʻnalishning taraqqiyotiga yetarli sabablar talaygina. Oʻzbekiston Respublikasi davlat rahbari SH. M. Mirziyoev 2020-yil dekabr oyida Oliy majlisga murojaatnomasida “Oʻzbekistonda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etish boʻyicha huquqiy bazani yaratish vaqti – soati keldi. Bunga Islom taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya tashkilotlari ekspertlari jalb etiladi” - dedi. Respublika aholisining deyarli 90%i asosan musulmonlardan tashkil topganini hisobga oladigan boʻlsak Markaziy Osiyoda va Oʻzbekistonda islom moliyasi rivojlanishi istiqbollari ancha yuqori. Ammo Markaziy Osiyo davlatlari orasida Oʻzbekistonda islom moliyasi mahsulotlariga talab yuqori boʻlishiga qaramay qoʻshni davlatlar ichida Oʻzbekistonda hali hanuz ushbu soha rivojlanishi va taraqqiy etishi boʻyicha orqada. Asosiy sabablardan biri sifatida mamlakatda islom taraqqiyoti boʻyicha huquqiy meyoriy asos yaratilmaganligidir.

Ammo shuni ham taʼkidlash joizki mamlakatimizda Islom moliyasini rivojlantirish uchun shu yilning 1-4 sentyabr kunlari Islom Taraqqiyoti banki boshqaruvchilar kengashining 46-yillik yigʻilishida⁴ ITB guruhi va 10 ta aʼzo mamlakatlar oʻrtasida umumiy qiymati 1,2 milliard AQSH dollariga teng 30ta moliyaviy kelishuv imzolandi. Shundan 330 mln dollariga teng mablagʻ Oʻzbekiston manfaatlari uchun ajratildi. Ushbu mablagʻlarning 265 mln AQSH dollari miqdoridagi mablagʻ Oʻzbekistonda Islom banki va moliya sohasidagi huquqiy asoslarni ishlab chiqish uchun grant ajratildi.

Oʻzbekistondagi 4ta xususiy bank Kapitalbank, Trastbank, Orient Finans Bank va Infinbankning har biriga 10 mln dollar miqdorida pul ajratilishi boʻyicha kelishuv imzolandi. Mamlakatimizda 2022 – yilning boshlarida 9ta bankda islom banki darchalari ochilishi rejalashtirilgan.

Hozirgi vaqtda pandemiya davrida raqamli toʻlovlar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Oʻzbekistonda toʻlov kartalari orqali onlayn xaridlar rivojlanib, naqd toʻlovlar kamaymoqda, internet sahifalari orqali xaridlar oshib bormoqda. Bu esa mijozlarga vaqt va resurs tejallishi qulayliklarini yaratmoqda.

Oʻzbekistonda masofadan turib bank ofisida boʻlish zaruratisiz, mobil ilovalardan foydalangan holda hisob raqam ochish va u orqali toʻlovlarni amalga oshirish imkoniyati berilgan.

Ayni vaqtda tadbirkorlar uchun masofadan yaʼni onlayn moliyaviy vositalarni raqamlashtirilgan holda foydalanish masalalari koʻndalang turibdi. Buning uchun mijozlarga keng koʻlamli xizmat turlarini taklif etish uchun hozirgi kunda dunyoda keng tarqalgan maxsus ekotizimlar va marketpleyslar yaratish maqsadga muvofiq.

Ekotizim bu zamonaviy texnologiyalar, umumiy brend, maʼlumotlardan tezkor foydalanish, xizmatlar koʻlamini qisqa vaqt ichida kengaytirish, ekotizim effekti va

⁴ t.me/IsломMoliyasi

miqyosi tufayli sotib olish xarajatlarini kamaytirish tushuniladi. Bular nafaqat bir soha doirasida balki bir nechta sohalarni birlashtiradi.

Bundan tashqari butundunyo miqyosida an’anaviy moliya institutlari tomonidan taklif etilayotgan samarali innovatsion yechimlarni ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, bular blokcheyn⁵, smart shartnomalar, kraudfanding⁶, p2p⁷, b2b⁸, kriptoaktivlar va raqamli to‘lovlardir. Bularning barchasi islom moliyasiga ham tegishli. Islom moliyasi sohasida Wahed Invest robot maslahatchi xizmatlari, p2p va boshqa moliyaviy xizmatlari, bizning mamalakatimizda ya’ni O‘zbekistondagi “Iman” p2p investitsion moliyaviy xizmatlarini ko‘rsatuvchi tashkilotlar an’anaviy banklar xizmatlariga raqobatbardosh va birmuncha kengroq xizmat turlarini taklif etyapti.

Xulosa

Texnologiya moliyaviy barqaror rivojlanishni rag‘batlantirish uchun katta salohiyatga ega va moliyaviy xizmatlardan (jumladan, islom banki va moliyaviy xizmatlaridan) foydalanmaydiganlar uchun integratsiyaning yangi usullarini taklif etadi. Biroq, islom bankchiligi moliyasida yangi texnologik yechimlarni ishlab chiqish va mavjud muammolarni yengish uchun xalqaro va milliy darajada yanada muvofiqlashtirilgan qonun hujjatlari, instruksiylar ishlab chiqish talab etiladi. Shuningdek, aholi va biznesning islom bankchiligi va moliyasining an’anaviy va raqamli mahsulotlari imkoniyatlaridan xabardorligini oshirishga ko‘proq e’tibor qaratish zarur.

Yuqoridagi tahlillarga asoslangan holda O‘zbekistonda moliyaviy texnologiyalarga asoslangan Islom moliyaviy xizmatlarini rivojlantirish uchun quyidagilarni taklif etish mumkin:

- Islomiy moliya xizmat turlari O‘zbekistonda to‘laqonli va qonuniy faoliyat yuritishi uchun normative huquqiy baza yaratish;
- Raqamlashtirilgan islomiy moliya xizmatlarini taklif etish orqali O‘zbekiston aholisining bank- moliya xizmatlaridan foydalanmaydigan, harakati cheklangan nogiron xalq qatlamini jalb qilish;
- Islom moliya xizmatlarini raqamlashtirish orqali vositachilar sonini kamaytirib iste’molchilar auditoriyasini kengaytirish.
- Islomiy moliyaviy mahsulotlarni raqamlashtirish jarayonlarni soddalashtirish orqali zakot⁹ va vaqfni¹⁰ o‘tkazish va yig‘ish kabi jamiyatning iqtisodiy farovonligini ta’minlashga qaratilgan vositalarni yaratish va rivojlantirish;

⁵ Blokcheyn (inglizcha blockchain – bloklar zanjiri) – ma’lum qoidalarga muvofiq qurilgan, ma’lumotni o‘z ichiga olgan, uzluksiz ketma- ket bloklar zanjiri.

⁶ Insonlar va tashkilotlarning sa’y – harakatlarini qo‘llab- quvvatlash uchun o‘z pullarini yoki boshqa resurslarini odatda internet orqali ixtiyoriy ravishda birlashtirgan odamlarning jamoaviy hamkorligi.

⁷ Bu bank kartasi ma’lumotlaridan foydalangan holda jismoniy shaxslar o‘rtasida internetda pul o‘tkazish usulidir.

⁸ O‘zaro ta’sir qiluvchi subyektlar turi bo‘yicha tasniflangan axborot va iqtisodiy o‘zaro ta’sir turini belgilaydigan atama, bu holda – oxirgi oddiy iste’molchi uchun emas, balki xuddi shu kompaniyalar uchun, ya’ni boshqa biznes uchun ishlaydigan yuridik shaxslar.

⁹ Zakot (arab. — tozalanish, sadaqa berish) — mol mulk va daromaddan beriladigan sadaqa, xayr ehson (2,5 foiz miqdorda daromaddan). Islomning 5 asosiy talablaridan biri.

¹⁰ Vaqf – musulmon huquqida davlat yoki jismoniy shaxslar tomonidan diniy yoki xayriya maqsadlarida hadya qilingan mulk.

Islom iqtisodiyoti yildan yilga tez surʼatlar bilan oʻsishda davom etmoqda. Pandemiya sharoitida 2018-2019 yillarda Islom bank aktivlari 1,5 foizga, anʼanaviy banklar esa 1 foizga oʻsdi. Onlayn bankingdan foydalanish pandemiya sharoitida sanoat uchun mumkin boʻlgan yoʻqotishlarni kamaytirishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, islomiy moliya va islomiy moliyashtirishning onlayn vositalariga talab yuqori darajada va mamlakatimizda va hukumat tomonidan yaratilgan sharoitlar keng koʻlamli. Banklar va davlat moliya tashkilotlariga raqamli moliyaviy xizmatlar evolyutsiyasi zarur. Oʻzbekiston bank-moliya tashkilotlari yangi xizmat turlarini taklif etish uchun va mamlakatimizda islomiy moliyashtirishni olib kirish uchun yuqori salohiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “2020-2025 yillarga moʻljallangan Oʻzbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi toʻgʻrisida”. 02.05.2020 y.
2. E.A.Baydaulet “Islomiy moliya asoslari”. “OʻZBEKISTON” NMIU, 2019 y.
3. Абсаттаров Г. Мусульманско-правовая культура в Казахстане // Республиканский общественно-политический журнал «Мысль» № 1 от 27 января 2016 г.
4. Prezident.uz
5. lex.uz
6. icd-ps.org
7. Islamic Finance development Report 2020.
8. t.me/IslomMoliyasi